

August 1943

Den 15. august 1943 er ikke den mest skelsættende dato i danmarkshistorien. Ikke for de fleste i hvert fald. Og dog. Datoen var ventet med spænding af de mange børn, der boede i rækkehusene og boligblokkene langs Emdrupvej i det nordvestlige København. Den dag skulle den nye skrammellegeplads nemlig indvies.

I omegnen af 75 utålmodige børn stod og ventede, nogle med mødre og bedstemødre. Det siges, at 900 børn var forbi for at tage den 6.000 m² store verden bestående af grene, kvas, mursten, stylder, fodbolde og forskelligt trælegetøj i nærmere øjesyn. Endnu var det dog småt med egentligt skrammel. Det havde ikke været muligt at skaffe et nedslidt tipvogstog eller et bilvrag. Til gengæld var der flere trillebøre, der kunne bruges til hvad-som-helst.

Oplevelsen var stor. Mange år senere stod den prentet i erindringen hos de gamle ”skrammelbørn”. Her er det Kay Nilson, som i en alder af 77 år fortalte begejstret om barndommens eventyr:

”I 1943 var det blot en græsplæne, hvor vi spillede rundbold eller langbold. Så begyndte der at komme nedrivningsmaterialer, som vi skilte ad. Sømmene rettede vi ud igen – alt var genbrug. Og så byggede vi huse. Efterhånden kom der værktøj og skovle og spader. Så lavede vi jordhuler og dækkede dem over, og var vi rigtig smarte, brugte vi nogle gamle mursten og rensede dem og byggede et murstenshus ovenpå. Murstenshusene var så store, at man

Fine sko, kjoler og sløjfer i håret var ingen hindring for at lege med. Kønsrollerne lå ganske fast på skrammellegepladsen i de første år. Pigerne dyrkede haverne og bagte pandekager, mens drengene byggede.

|| Dansk Pædagogisk Historisk Forening og Samling

kunne kravle ind i dem og sidde. De har nok været halvanden meter høje. Stenene var bare lagt oven på hinanden uden nogen cement, med et tag af brædder over. Fandt man et gammelt tagbræt lagde man det på. Så man sad i tørvejr. Nede i 'kælderen' lavede vi et ildsted, så der var varme både i kælderetagen og på første sal. Det var fornemt”.

Mange vendte tilbage dagen efter, og lige så mange i de følgende dage, mens jordhulerne blev gravet dybere og afstivet, og efteråret meldte sig. I princippet skulle pladsen vinterlukkes, alle konstruktioner rives ned og genopbygges næste forår. Men i de tidlige år var det ikke helt sådan. Kay Nilsson husker

nemlig, at enkelte, inklusive ham selv, sneg sig ind i vinterens løb, selv om det var forbudt:

”Var man rigtig fræk, så hoppede man over hegnet om vinteren, når der var lukket, og satte sig ned i sin hule og hyggede sig. Det gjorde jeg, må jeg indrømme. Det blev opdaget, og så fik jeg skældud”.

I de følgende somre kom der flere materialer til, bl.a. nogle tykke stolper, som børnene byggede en småfarlig rutsjebane af og nogle høje tårne, der blev pladsens vartegn.

Skrammologi

Skrammellegepladsen var ikke kun en sensation i Danmark. Efter krigen gik idéen verden rundt. Tidens mest betydningsfulde pædagoger og psykologer tog den til sig, og mange internationale gæster lagde vejen forbi. Oplevelsen slog næsten benene væk under de besøgende, eller som den engelske havearkitekt og børnesagsforkæmper Lady Allen of Hurtwood (1897-1976) huskede det, indså hun øjeblikkeligt, at her var noget nyt, der rummede uanede muligheder for at vende børns hang til at gøre oprør mod en tankeløs og fantasiløs skole til noget positivt for dem selv og samfundet. Uden den slags initiativer ville man opleve hele hære af unge forbryderspirer på vej ind i retssystemet.

Med stiftelsen af Dansk Legepladsselskab i 1959 fik idéen yderligere næring. Børn skulle have mulighed for at udvikle deres skabende evner, stod der i paragraf 1 i vedtægterne, og det foregik allerbedst på skrammellegepladser, i hulebyer eller på byggelegepladser.

Bestyrelsen samlede de kræfter, der havde virket for tilblivelsen af den nye legeplads i Emdrup. Havearkitekten C.Th. Sørensen (1893-1979) var selvskre-

ven som formand, idet han allerede i begyndelsen af 1930'erne havde udkastet den tanke, at en plads fyldt med skrammel kunne være et herligt legeparadis. Det skete i bogen *Parkpolitik* fra 1931, som alle landets 1.400 sogneråd modtog med posten. I hans egen opvækst på landet havde enge, strand og vand været rigeligt, når pindekøerne skulle på græs, eller skibene sættes i søen. Børn i byen havde derimod ikke disse muligheder, men måske kunne en "slags skrammellegepladser på passende og ret store arealer, hvor ungerne fik lov til at udnytte gamle biler, papkasser, kvas og den slags ting", være et godt alternativ. Børnene skulle have lov til at lege i fred, og opsynet begrænses til "at hindre alt for slemme udslag af ufordragelighed og for at afbøde mulighederne for, at børnene kommer til skade". Det synspunkt stod han ved, efterhånden som idéen emigrerede, bl.a. til England. Her havde filantropen Lady Allen of Hurtwood i forlængelse af sit besøg i Emdrup 1946 iværksat en kampagne for at bruge bombetomter som skrammellegepladser eller *adventure playgrounds*, som hun benævnte dem. Opsyn var nok nødvendigt, "men jeg tror, at man skal være meget, meget bange for at blande sig for meget i børnenes liv. Formålet må være at give byens børn noget, der kan erstatte de rige muligheder for leg, som børnene har på landet", skrev Sørensen i et brev til ladyen i 1947.

Det var radikale tanker i 1940'erne, hvor børn nok skulle ses, men ikke høres. Det krævede en person af den rette støbning at realisere drømmen om, at børn kunne leve deres skabende evner ud uden voksen indblanding. Den person blev John Bertelsen (1917-1978), eller Jonas, som han blev kaldt i både voksen- og børnemunde. Han var vokset op i fattige kår, havde arbejdet som kurer for modstandsbevægelsen og var uddannet fritidspædagog.

Børnene var dus med Jonas, hvilket var noget af et særsyn på den tid i Danmark. De gav ham navnet ”skrammolog”, hvilket han efterfølgende udbyggede med en pædagogisk lære, kaldet ”skrammologi”. En skrammolog var en voksen, der bistod børnene med materialer og gode råd, og som indimellem tog dem ved hånden, når de havde svært ved at forliges eller på anden måde havde brug for en mere erfaren kammerat. Børn klarer alting meget bedre selv, var hans filosofi, så tager de ansvar og sikrer ro og orden. Det sidste skulle forstås helt bogstaveligt: Pladsen havde sit eget (børne)politi med et tilhørende fængsel, hvor den formastelige blev sat til afkøling, hvis han da ikke blev tøjret til en totempæl og dømt for øjnene af de øvrige børn.

De primitive hulebyggere

I Jonas’ øjne skulle skrammellegepladsen give børn i byen, hvad landbobarnet havde, nemlig uanede muligheder for at lege uden voksnes indblanding, for selv at erfare og for selv at bearbejde livet.

Denne tiltro til landets lyksaligheder var han ikke ene om. Lige siden J.-J. Rousseaus (1712-1778) bog fra 1762 om drengen *Émile*, der blev klog på sig selv gennem sit møde med naturen, havde opvækst i landlige omgivelser stået som idealet. Modsætningen var byens mørke baggårde, børnenes leg i rendestenen og et alt for tidligt møde med den voksnes verdens skyggesider. I dette var han og idéens ophavsmand, C.Th. Sørensen helt enige. Jonas’ egen barndom havde udspillet sig på de sidste ubebyggede rester af Nørre Fælled, hvor drengene udkæmpede drabelige slagsmål med hundepistoler, hvinende pilekviste og sværd lavet af smørdrittelstave. Få kom ifølge Jonas’ erindringer alvorligt til skade, mange blev dog våde, når drengene sejlede på de to søer, kaldet ”Holger Danskes briller”, på kasserede diva-

ner og dunke. Upopulære børn blev skubbet ud på handelsskibene, som piraterne efterfølgende borde. Det hele skete så tilpas langt væk fra alfarvej, at hverken fantasiløse forældre eller lovens lange arm kunne nå sørøvernes skjortekraver.

Den slags tumlepladser fandtes ikke mere, nutidens legepladser var med Jonas' øjne alene indrettede til at gøre børnene til robotter, der kunne håndtere mekaniske redskaber. Resultatet var fantasiløse og uproduktive individer. Kun selvvirk-somhed og øvelse i demokrati fra barnsben ville på sigt gøre børn og unge til samfundsansvarlige borgere. Også selv om omkostningerne var slagsmål og mobning og en markant forbigåelse af pigerne. Skrammologi var pædagogik udformet af mænd for drenge. I rollerne som opfindere, mekanikere eller som indianerhøvdinge skulle de lege sig ind i den voksne verden.

Jonas var ikke alene om at bruge sine erindringer til at kritisere sin samtids børneliv. Det havde mange andre gjort før – og siden. Men hans syn på den gode barndom ekkoede andre såkaldte reformpædagoger, der siden slutningen af 1800-tallet havde arbejdet med at udbrede et syn på barndom og ungdom som livsfaser i egen ret og af afgørende betydning for livet som voksne. I deres øjne skulle voksenverdenen aflære sin mistillid til børn og unge til fordel for en udstrakt tillid. Ja, forældrene skulle ligefrem bøje deres pander ”i støvet for barnets højhed” og indse, at ordet ”barn kun er et andet navn for begrebet majestæt”, som den svenske pædagog og kvinderettighedsforkæmper Ellen Key (1849-1926) formulerede det i sin berømte tekst om *Barnets århundrede*, der indvarslede 1900-tallets optagethed af børn og deres udvikling. Blandt disse pædagoger var det en udbredt opfattelse, at (drenge) barnet frem til sit ca. 12. år levede i en art urparadis,

hvor hans egen udvikling fulgte menneskehedens evolution siden tidernes morgen. Det var en kendt sag, skrev Jonas i én af sine mange artikler om skrammellegepladsen, at børn var primitive væsener, der havde en forkærlighed for at bygge huler, drage på togt og lege urmennesker.

På trods af teoriens indbyggede racistiske og drengefokuserede fortegn var tankegangen eller dele heraf populær langt ind i kulturradikale og reformpædagogiske kredse, fordi den kunne bruges som et argument mod det, som blev opfattet som forlorent, falsk og uforstandigt i den eksisterende børneopdragelse. Den satte positive ord på drengeligen, vendte det destruktive til det konstruktive og hævdede naturen over færdiglavet legetøj med skrammel som det bedste bud for byens børn.

Reaktionerne udeblev ikke. Legepladsens danske nestor, læreren Hans Dragehjem (1875-1948), fnøs og kunne ikke se, at det havde det fjerneste med leg at gøre at grave en fire meter lang skakt ned i jorden. Mødrene var bekymrede for, at børnene grisede sig til eller kom til skade – og så var der dem, der syntes, det var noget værre roderi, uanset at der var anlagt et tæt krat omkring pladsen til at skjule det værste. Det hele var hørt før, da de første legepladser dukkede op i de københavnske parker i slutningen af 1800-tallet, da Dragehjem introducerede sandkassen i 1908, eller da C.Th. Sørensen indrettede legepladser med soppesøer i mellemkrigsårenes sociale boligbyggeri. Der var altid en kværlant, som foretrak roser frem for børn, konstaterede Sørensen tørt. Men børnene var ligeglade. På en varm sommerdag kom der ifølge Jonas' opgørelser 400 børn forbi skrammellegepladsen, flest efter skoletid. Når mørket sænkede sig, var stedet også et trækplaster for lidt større unger, som Jonas mente havde brug for et fristed i en kompliceret tid.

Bestyrelserne i de to boligforeninger, der havde anlagt pladsen, var heller ikke udeelt begejstrede og overvejede at lukke den. Da Jonas måtte stoppe pga. sygdom i 1947, og en ny leder, fritidspædagogen Agnete Vestereg, kom til, rykkede pædagogikken sig lige så stille over i mere institutionelle og voksenstyrede rammer, hvilket ikke huede Sørensen. Inspirationen fra Emdrup bredte sig dog. Efter krigen blev der anlagt en skrammellegeplads i tilknytning til børnepsykiatrisk afdeling på det nærliggende Bispebjerg Hospital, ved Knippelsbro i København og på Peter Fabers Vej i Aarhus.

Børn og besættelse

I august 1943 var skrammellegepladstanken mindst ti år gammel, men krig og besættelse havde aktualiseret Sørensens gamle drøm om at give børn mulighed for at skabe med egne hænder frem for passiv underholdning af gynger og vipper. Uanset der var mange legemuligheder for raske drenge i nabolaget med dets nedlagte gartnerier og den vidtstrakte Utterslev Mose, var det på ingen måde sikkert at bevæge sig væk hjemmefra. Børn måtte som voksne håndtere besættelsestidens hverdag med mørklægning, vareknaphed, overflyvning, skyderier i gaderne, luftværnssirener, jødiske kammeraters pludselige forsvinden og frygten for, at de selv eller deres nærmeste kom til skade. ”Jeg blev nødt til at holde Jonna hjemme i lørdags”, stod der på en fraværsseddel, som en lærer fik stukket i hånden en dag under besættelsen. ”Hun faldt fuldstændig sammen, da flyverne var henover”, skrev hendes mor.

På hjørnet af Tuborgvej og Emdrupvej byggede tyskerne en ny skole, der skulle aflaste den tyske Skt. Petri Skole inde i byen, og længere nede ad Tuborgvej var ingeniørtroppers gamle øvelsesareal i Ryparken indtaget af det tyske militær med

Livsfare

Rør dem ikke

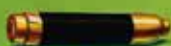
Mortargranat

Luftvægranat

defekt Forparti af Granat

Hånd- og Gøvsgranat

Sprængbombe

Magnetmine

100 g. 100 mm. lang. 100 mm. i Diameter

Bombekule

Håndgranat

Gøvsgrønater

Dette er Eksempler paa særlig farlig Ammunition. Finder du Genstande, der ligner disse - eller blot Ting, der minder derom - saa lad dem ligge. Rør dem ikke, heller ikke med en Pind, kast ikke Sten paa dem, men

giv øjeblikkelig Meddelelse til nærmeste Politi- eller Luftværnsmyndighed.

JØRTITSKINGESTREKETS PSYKALANDEKVALD

PROF. DR. C. J. J.

Våbennedkastningerne og bombardementerne under besættelsen havde en pris. Rester og ikke-opsamlede våben tiltrak nemlig børn og barnlige sjæle. En kampagne i vinteren 1943 skulle forebygge ulykkerne. Hvor mange børn, der kom til skade, vides ikke.

|| Rådet for Sikker Trafik /Skanderborg Historiske Arkiv

forhørsbarakker og henrettelsesplads. Netop i disse augustdage, mens den folkelige opstand ikke bare ulmede, men brød ud i lys lue, blev den første modstandsmand henrettet, og den danske regering og rigsdag ophørte med at fungere. Så bekymrende var udviklingen, at Undervisningsministeriet i december 1943 iværksatte en kampagne, der skulle få børnene til at undlade at samle ammunition op. Dertil føjede sig, som mere end antydte af Lady Allen i hendes erindringer, en stigende bekymring for ungdomskriminaliteten i ly af mørklægningen – og for børnelokkere.

Det var således oplagt at forsøge at løse nogle af disse udfordringer ved at anlægge en legeplads i tilknytning til det nye boligbyggeri i Emdrup med Arbejderbevægelsens Andelsboligforening som bygherre. Til arkitekt valgte de Dan Fink (1908-1998), der havde en fortid i Kooperative Arkitekter, en af tidens mest progressive og socialt orienterede tegnestuer. Tegnestuen havde ofte benyttet Sørensen, når gårde og mellemrum skulle udformes. Beboersammensætningen, hvoriblandt var flere familier med kulturradikale rødder, bidrog også til at skabe sympati for idéen. De var hverken de første eller de sidste pionerer i legepladsens lange kulturhistorie, men betydningen af deres indsats skulle vise sig at blive vidtrækkende.

Børnekulturkanon

I 2006 kom skrammellegepladsen allerøverst på Kulturministeriets børnekulturkanonliste under overskriften ”Byggelegepladsen”. Legepladsen blev tilskrevet C.Th. Sørensen, og kriteriet for, at den blev optaget på den prestigefyldte liste, var, at der var tale om et ”produkt” skabt af et velfærdssamfund med overskud til leg for legens egen skyld. Skrammellegepladserne skulle desuden besidde

en indbygget evne til evigt at overraske på børnenes egne præmisser. Længere nede ad listen fandt man *De små synger*, *Palle alene i verden* og *Gummi Tarzan*. Begrebet byggelegeplads slog først an i løbet af 1950'erne, men blev i modsætning til skrammellegeplads hængende. Navneskiftet knyttede sig til idéens gradvise institutionalisering. Det blev i højere grad aktiviteten, nemlig at bygge, frem for materialerne, der kom i fokus.

Historien er imidlertid mere sammensat end som så. Ikke alle børn har til alle tider været tiltrukket af skrammelleg. Der har heller ikke hersket enighed om, hvilken leg der var bedst, og hvilke rum og redskaber der var bedst egnede. Havearkitekten Sørensen var én blandt mange pionerer på legepladsområdet, og det var et internationalt netværk af organisationer, arkitekter, kunstnere, pædagoger og planlæggere, som fik sat skrammellegepladsen på verdenskortet. Det er blot nogle af de sider af skrammellegepladsens historie, der har fortabt sig i fejringens rus. For ja, skrammellegepladsen var enestående som eksperiment og som oprør mod en barndom, hvor ro, regelmæssighed og renlighed var idealet. Men skrammellegepladsen var mere end det. Den indskrev sig i en lang historie om legepladsernes skiftende formål og formgivning. En historie fyldt med mange forbundne fortællinger, der rækker tilbage til begyndelsen af 1800-tallet og frem til i dag. Undervejs mødes forskellige syn på børn og barndom, industrialisering og byudvikling, kvindernes indtog på det lønnede arbejdsmarked, velfærdsstatens fremvækst, globalisering og oplevelsesøkonomi. Det er også en fortælling om, at der har været tider, hvor diskussionen om legepladsens form og funktion har været mere intens end andre.

Legepladsen gemmer endvidere på fortællinger om børn og deres leg og udvikling. Historiens

Store drenge og en hund leger i Ladegårdsåen på Nørrebro i København omkring Første Verdenskrig. Også dengang lærte de små ved at se på de store – men i sikker afstand og oppe fra land.

**|| Orla Michael Bock/
Københavns Museum**

børneliv er imidlertid ofte gået tabt, medmindre børnene er kommet i kontakt med offentlige myndigheder, har haft overskud til at skrive deres barndomserindringer senere i livet, eller en folklorist har udvist en særlig interesse for børns lege og kultur. Arkiverne er til gengæld fulde af voksnes tanker om den gode barndom og om legepladsernes plads heri.

Hvorvidt legepladser karakteriseres som arkitektur eller som hverdagsdesign til børn, afhænger af øjnene, der ser. I mit perspektiv er de begge dele. De vidner under alle omstændigheder om de mange kræfter, der helt bogstaveligt har været lagt ned i formgivningen af barndommen. Fra dengang byudvikling gjorde legepladserne stærkt savnede, til de i dag er at finde i enhver park og på det næste gadehjørne, og hvor bæredygtige legesteder for alle aldersgrupper er den nye trend. Fra dengang de var

arkitektonisk betydningsløse, til de i dag er dyre prestigeprojekter, udflugtsmål for børnefamilier og signaturer for boligområder og storbyer på tværs af kloden. Legepladsen er mere end et besøg værd – også selv om man er voksen.

**Sand er den største
opdrager, var lærer
Hans Dragehjelm
motto. Han hentede
sandbunken til
Danmark fra andre
europæiske storbyer.
Den første blev placeret
bag Københavns
Rådhus i 1906, omgivet
af blomsterbede.
En mindre lå
på kommunens
ældste legeplads i
Ørstedsparken. Bunken
i Rådhusparken blev
hurtigt populær
blandt børn, mødre
og barnepiger.
Den blev tilmed en
turistattraktion.
Forklæder beskyttede
børnenes fine tøj, men
det varede ikke længe,
før stormagasinerne
annoncerede
med særlige
sandkassedragter.
|| Københavns Museum**